

Twentse Post

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN GESCHIEDENIS

BEELDENDE KUNST, STREEKTAAL, NAAM- EN VOLKSKUNDE

nr. 2

1974

13^e jrg.

VERVOLG KRONIEK VAN GOOR

TWENTE ONDER KAREL V

GEDURENDE CA. VIJF EEUWEN had Twente deel uitgemaakt van Het Sticht Utrecht, een leengebied van de Duitse keizer, toen daaraan in 1528 een einde kwam.

Door de uitputtings-oorlog met de Gelderse hertog en de funeste rol die de stad Zwolle daarin had gespeeld, was 't Oversticht (waaronder de kwartieren Salland, Vollenhove, Twente en Drente) reeds bij het overlijden van bisschop Filips van Bourgondië in 1524 aan het einde van zijn krachten. De zelfstandigheid van de Kerkelijke Staat stond op het spel.

Hendrik van Beieren, opvolger op de Utrechtse bisschopsstoel, was niet genegen het benodigde geld op tafel te leggen om het Stichtse leger tegen hertog Karel van Gelder te versterken. Dit in tegenstelling tot de kardinaal van Luik, Evert van der Merck, 'een rijk, wijs ende kloek mann', die zich had laten aanmelden als kandidaat voor de Utrechtse bisschopsstoel en voorts had toegezegd 'alle de schulden des Stichtes, die vele waren, van zijn eigendommelike goederen te betalen, dat oorlog op sich te nemen ende de oorlog te stillen. Maar ofschoon rooms keizer Karel V deze kandidaat ten eerste bij de kannuniken te Utrecht aanbeveelde, viel de keuze — onderpressie van burgemeesteren en burgers van Utrecht, die geharnast de Domkerk binnendrongen — op de man, die 'veel meer totten vrede als totten oorlog was genegen', teweten: Hendrik van Beieren voornoemd; [280].

Deze nu sloot 'den 19 Dec. ao. 1524' een zeer onvoordelig verdrag met de onbetrouwbare Karel van Gelder, waarbij de hertog zowel de burcht Coevorden met het landschap van Drente alsmede de burcht Diepenheim met toebehoren — beide door de Geldersen ingenomen — gedurende zijn leven lang zou mogen behouden. Kwam de hertog zonder lijfs-erfgenamen te sterven, dan vervielen deze goederen wederom aan Het Sticht. Kreeg de hertog wel lijfs-erfgenamen, dan zouden Coevorden met Drente en Diepenheim voor 50.000 gulden worden gelost. Voorts zou de bisschop binnen een jaar en twee maanden aan de Gelderse hertog 50.000 gulden betalen om daarmee de steden Enschede en Genemuiden alsmede de versterkte huizen Laghe en Rechteren, die eveneens door de Geldersen waren ingenomen, vrij te kopen. En omdat 'in sonderheit die van Swolle tegens de hertog van Geller hadden gehandelt', zouden de Zwollenaren jaarlijks 500 gulden aan de hertog betalen tot een totaalbedrag van 10.000 gulden plus rente; [281].

HERVATting VAN DE GELDERSE OORLOG

Nadat Ridderschap en Steden van Overijssel in 1525 'mitt grote swarigheid' de steden Enschede en Genemuiden alsmede de Huizen Laghe en Rechteren voor een bedrag van 50.000 gulden hadden ingelost, hervatte Karel van Gelder in 1526 de vijandelijkheden tegen Overijssel door mandementen uit te vaardigen en door te ageren tegen Zwolle. In het daaropvolgende jaar ontstond grote tweedracht tussen de stad Utrecht en haar bisschop. Namens Overijssel werd Jan van Twickel, drost van Twente, als bemiddelaar naar Wijk bij Duurstede gezonden. Toen men er niet in slaagde de twist bij te leggen, haalde Utrecht 'opten 5 Augusti int jaer 1527' de Geldersen in de stad.

Karel van Gelder, die de macht van de bisschop nog verder zag ingeperkt, wierp zich met hernieuwde hoop op de strategisch gelegen en bisschopsgetrouwe IJsselstad Kampen. Om de verbindingswegen naar de stad Kampen te blokkeren, liet de Gelderse hertog een blokhuis zetten op 'die Swarte Sluis', nadat hij reeds eerder 'de Coeburg' aan de dijk voor Kampen had ingenomen en voorts de nabijgelegen plaats Wilsum had versterkt; [282]. Namens de hertog liet Berent Hacfort, landdrost van Zutphen, aan de stad Kampen weten, dat er nog tijd was om van een verdrag te spreken. Op de daartoe vastgestelde dag, 'des Saterdaghs ascentionis Marie' [15 augustus] maakte Berent Hacfort aan de gezanten van Kampen de Gelderse voorwaarden bekend, waarbij ondermeer werd voorgedragen 'dat men die beide vorsten (van Utrecht en van Gelder) hare landen ende luden an eene sall knopen' en 'dat de hartog van Gelder, na doodlicken afganck des bisschops van Utrecht, tot eenen nieuwen bisschop te kiezen stemme sall hebben'. Op dezelfde dag, 15 aug., namen de Geldersen de stad Hasselt in en enige tijd daarna de eveneens nabij Kampen gelegen stad Genemuiden, kennelijk om hun onderhandelingspositie te versterken.

VREDES-BESPREKINGEN ZONDER RESULTAAT

De vredes-onderhandelingen met de Geldersen vonden plaats te Apeldoorn. Steeds was daarbij van Gelderse zijde ook aanwezig Berent Hacfort, overste van de bezettings-troepen te Hasselt. De eerste dag werd belegd 'op Bartholomaei' [24 aug.]. Daarna werden de ontworpen vredes-artikelen met het daarop door de hertog gegeven antwoord, voorgelegd aan de bisschop, die behoudens enkele beperkingen zijn instemming betuigde. De bisschop zei te hopen, dat de beide landen, na zijn afgang, zouden beraadslagen over een opvolger, 'die door die vijf Godshusen toe Utrecht eligeert sal worden, als ettelicke van de staten den vorst van Gelder voorgeslagen hadden' (: te kiezen door 'die vijf Godshusen toe Utrecht', gesteund door het advies dat meerdere staten aan de vorst van Gelder zouden hebben uitgebracht) en welke opvolger met zich tot het Sticht Utrecht zal brengen Groningen, Coevorden, Drente en Diepenheim met alle toebehoren als voorheen. Met dien verstande dat, in geval de hertog eerder mocht sterven dan de bisschop van Utrecht, genoemde goederen terstond zouden toevallen aan het Sticht overeenkomstig het eerder gesloten verdrag. Doch de bisschop was geens-

zins genegen tijdens zijn leven een coadjutor (medehelper met recht van opvolging) te nemen, aangezien dit meer tot onrust en tweedracht dan tot rust en vrede zou strekken. Vervolgens hoopte de bisschop, dat Zwolle, 'den gemenen lande toe goede', aan de vorst van Gelder genoegdoening zou verschaffen voor het 'van des hartogen wegen voorgeslagen' leed, ofschoon de Zwollenaren niet aan de hertog, maar aan de bisschop van Utrecht als hun landvorst strafbaar zouden wezen en de Utrechtenaren eerder bestraft dienden te worden, aangezien de laatsten als zijn onderdanen, 'mit eede beplichtet boven loffelicke toesage ende toeschrijven', niet alleen met woorden maar ook met daden tegen hun bisschop gehandeld hadden. Voorts zei de bisschop, altijd genegen te zijn geweest en nog steeds bereid te zijn om een verbond te sluiten tot vrede en rust van beider landen. En indien men over de verschillende punten overeenstemming zou hebben bereikt, zou de hertog van Gelder de stad Hasselt wederom in bisschops handen stellen en Utrecht tot behoorlijke gehoorzaamheid aan de bisschop brengen etc.

De tweede dag te Apeldoorn, gehouden 'opten eersten September' 1527, maakte Berent Hacfort bekend in hoeverre en onder welke voorwaarden hertog Karel van Gelder de wederzijdse standpunten naer tot elkaar wilde brengen om tot een vredesverdrag te komen. Ridderschap en Steden belegden daarop een landdag binnen Deventer om zich op de voorgestelde artikelen te beraden. Intussen had de hertog de stad Zwolle 'overtogen mit roof ende brant' en de omwonende kerspellen verboden om in de stad hun sacramenten te halen, hun kinderen te laten dopen en hun doden te begraven.

De derde dag te Apeldoorn, gehouden 'opten 10 September', gaven de gedeputeerden van Overijssel te kennen 'op beha[al]g van den Bisschop' de voorwaarden te zullen aannemen onder bedding van enkele wijzigingen, o.a. betreffende het stellen van gijzelaars ter garantie van de wapenstilstand, alsook aangaande de uitoefening van de ambtelijke functies en de besteding van opkomsten en renten van de landen van Overijssel. Ofschoon het de Gelderse gezanten niet aanstond dat de afgevaardigden van Overijssel een herziening wensten van de vredes-artikelen, kwam men — na de opvoering van een afscheids-scene door de Geldersen — overeen om nogmaals een dag van samenkomst vast te stellen waarop men eindelijk tot een besluit zou komen.

De vierde dag te Apeldoorn, 'op den 18 September ao. 1527', bracht echter geen beslissing maar liep uit op een fiasco omdat de Gelderse hertog onverwacht met geheel nieuwe en bezwaarlijke artikelen op de proppen kwam.

Zo zouden alle bisschoppelijke ambtenaren alsmede ridderschap en steden onder ede moeten verklaren dat zij de bisschop geen hulp of bijstand zouden verlenen, hetgeen ook zou gelden voor een hulpbisschop of opvolger, aan wie bovendien geen toegang tot de steden, burchten en plaatsen van Overijssel verleend mocht worden zonder toestemming van de hertog. Voorts zouden diegenen van Zwolle, welke wegens hun 'hoemoet ende gewalt' bij de hertog in ongenade waren gevallen, in linnen kleren gehuld voor de vorst op de knieën moeten vallen en om vergiffenis bidden. Uit de stad verdreven partijgangers van de vorst van Gelder zouden weer in

hun voormalige staat en eer moeten kunnen terugkeren. Alle inkomsten van Overijssel, boven die welke strekten tot onderhoud van de bisschoppelijke ambtenaren, moesten aan de hertog vervallen; (Drente was reeds aan de hertog uitgeleverd, zoals hierboven vermeld). Terwijl ook de te heffen belastingen niet aan de bisschop maar aan de hertog ten goede zouden moeten komen.

De gezanten van Overijssel spraken hun verwondering uit over deze nieuwe verlangens van de hertog, aangezien deze niet eerder ter sprake waren gekomen. Waarop Berent Hacfort tot antwoord gaf:

'Gij van Overijsselt sult weten ende verstaen, dat mit ons Geldersen alijdt de spiesse voer de deure bereit staet, ende wij hebben uwen duym in onsen mondt, alst ons lust mogen wij bijtten; want wij nergens hene kont, soo moet wij doen alst ons belijft ende welgevallet.'

Daarop antwoordde Geert Swaefken, burgemeester van Deventer:

'Heer landdroste, soo mijn genedige vorst ende here van Gelder ende wij alle onse duimen in die mondt hebben ende bijtten mogen, alst u belijft, soo ist hogenodig, dat wij onse duim teruggetreken uit uwen mont, eer wij gebeten worden, ende mijn heren ende vrunden sullen weten ende verstaen, dat dat landt van Overijssel noch soodanigen bruidt is, dat men daertoe nog well eenen bruidegom kan krijgen; [283].

OVERIJSSSEL NEGEERT DE GELDERSEN

Toen de gezanten van Overijssel in Deventer waren teruggekeerd en verslag hadden uitgebracht over het verloop van de onderhandelingen, verwachtte men niet veel goeds van de Geldersen. Daarom nam men zonder uitstel een hoofdmans met 500 soldaten in dienst en gaf hem een bestelbrief vanwege Ridderschap en Steden, omdat men geen tijd wilde verliezen door eerst naar de bisschop te reizen. Inderdaad lieten de Geldersen het er niet bij zitten.

'Opten 20 September ao. 1527' vertrok vanuit Hasselt een Gelderse krijgsbende van 40 ruiters en 150 tot 200 voetknechten naar Hellendoorn, waar 'de Schulenburg' (Huis ter Molen) werd ingenomen. Daarop aansluitend werd een groot gebied binnen Twente, Salland en Vollenhove 'in dingtal' (onder schatplicht) gebracht.

Hertog Karel van Gelder, bevreesd dat Overijssel zich na de onvriendelijke dag te Apeldoorn in de handen van de Bourgondiërs zou werpen, gaf aan Berent Hacfort bevel om opnieuw betrekkingen aan te knopen. Deze schreef 'opten 23 September' aan de Steden, dat hij opdracht had om enige zaken uit te voeren die voor Overijssel zeer nadelig zouden zijn en aanmerkelijke schade met zich mee zouden brengen. Om dit nu te vermijden, wilde hij gaarne bij de hertog bewerken dat deze een nieuwe dag zou vaststellen om over vrede te onderhandelen. En zo de eisen, die vanwege de hertog waren ingebracht, te zwaar waren, wilde Hacfort bewerkstelligen dat deze werden verlicht. Maar Overijssel liet deze brief onbeantwoord. ☹

Twentse Post

Hoofdredakteur: J.W.M. GIGENGACK
Drukkerij, Redaktie en Administratie:
TWENTSE POST, Beekstr. 5, Hengelo (O.)
Telefoon: 17987 - Postgiro: 820018
Leesgeld f.3.75 per half jaar. Los nr. 75 ct.
Advertentie-tarieven op aanvraag. Copyright Uitg.

Waarop de hertog van Gelder een brief schreef aan de Staten van Utrecht met het verzoek om haar gezanten naar hem af te vaardigen binnen Arnhem. Toen deze gedeputeerden aldaar waren verschenen, verzocht de hertog hen om er bij de stad Kampen op aan te dringen de vredesonderhandelingen weer op te nemen, aan welk verzoek de afgezanten voldeden bij schrijven van '28 September ao. 1527, *gegeven tot Arnhem*'. Een soortgelijke brief werd ook gericht aan de stad Deventer. Maar na ruggespraak met Zwolle besloot men om ook de uitnodiging van de gedeputeerden van het Nedersticht naast zich neer te leggen, aangezien de Utrechtenaren de hertog van Gelder als beschermheer hadden aangenomen en wellicht onder één hoedje speelden.

De Gelderse hertog greep toen weer naar zijn bekende middelen om Overijssel op de knieën te dwingen. 'Den 3 October' ving hij aan met de militaire versterking van de plaats Zwartsluis, waar hij Willem Waterman aanstelde tot overste. Deze vorderde van de buurtschappen in Vollenhove de nodige man- en paardekrachten om graafwerk te verrichten ten behoeve van een verdedigingswal rond bedoelde plaats. Daartoe schreef hij [vermoedelijk aan de scholten (richters) van dit kwartier] een brief van de volgende inhoud:

„Gude vrienden, ick late uw weten van wegen mijns genadigen lieven heren hartogen van Gelre etc., dat gij als morgen vroe toe 8 uren alhier schicken 10 wagens, bij elcken wagen twee stercke mans mit proviande 8 dagen lanck, om alhier sooden te voeren; [plaggen te rijden]. Indien des niet en geschiede dencke ick u van sijn forstelike genaden wegen daervoer an te sien, dat ick liever verhoedet sage. Actum den 15 October ao. 1527.”

Bovendien gebod de vorst van Gelder alle huislieden in het land van Vollenhove om de pachten en renten, die zij schuldig waren te betalen aan de steden Deventer, Kampen en Zwolle, af te dragen te Zwartsluis, hetgeen echter door de drost van Vollenhove bij afkondiging op de spreekgestoelten in de kerken op lijfstraf verboden werd. Het Gelderse bevel werd dientengevolge genegeerd, waarop de overste Willem Waterman 'den 15 October' schriftelijk bekend maakte dat hij alle weigeraars als openbare vijanden zou beschouwen; [284].

Intussen stond Zwolle onder toenemende druk van de Geldersen, waardoor de stad geen handel kon drijven en gebrek kreeg aan levensmiddelen. Nadat de Zwollenaren hierover hun nood hadden geklaagd bij de bisschop, verzocht laatstgenoemde 'opten 3 Octobris ao. 1527' schriftelijk aan de stad Kampen om Zwolle bij te staan. Voorts berichtte de bisschop deze dag vanuit Duurstede, dat de Utrechtenaren in Amsterdam levensmiddelen kochten die zouden worden verscheept naar Naarden en vandaar met een militair escorte naar Utrecht zouden worden vervoerd. Hetgeen Kampen geliefde te berichten aan de bevelhebbers op de oorlogsschepen, opdat het transport mocht worden verhinderd, de 'proviande' in beslag genomen en 'die van Utrecht weder tot sijn gehoorsaemheit mochten komen'.

Omtrent dezelfde tijd hadden de Drie Steden de ritmeester Berent Lappe met een vaandel ruiters en 300 paarden in dienst genomen tegen de hertog van Gelder, omdat laatstgenoemde de inwoners van geheel Overijssel en zelfs de lieden, die onder de stads-vrijheid van Kampen vielen, onder bedreiging van brandstichting geld afperste en voorts aan de ingezetenen tegen grof geld vrijbrieven verkocht voor hun personen en goederen.

De Overijsselaars hadden een begin gemaakt met de ontmanteling van Genemuiden, doch konden de aldaar gelegen bisschoppelijke soldaten wegens achterstand van enige maanden soldij niet kwijt worden. Toen deze krijgsknechten begonnen te muiteren en om betaling riepen, verzocht hun hoofdman aan de stad Kampen om toezending van geld. De steden gaven dit verzoek door aan de bisschop en schreven aan de hoofdman in Genemuiden, dat de stadsbode elk ogenblik met bericht van de bisschop kon terugkeren. Maar de hoofdman antwoorde 'opten 3 October' aan Kampen, dat het hem niet mogelijk was 'op sulcke vertrustinge' de plaats Genemuiden ook maar één dag te houden.

Toen de Gelderse hertog vernam, dat de bisschoppelijke soldaten te Genemuiden hun dienst hadden opgezegd en successievelijk deze plaats verlieten, nam hij genoemde vesting in en herstelde de verdedigingswallen; [285].

DE BISSCHOP ZIET AF VAN DE WERELDLIJKE MACHT

Omtrent deze tijd vond Karel van Gelder de hertog van Kleef bereid om de vredes-onderhandelingen tussen Gelre en Het Sticht Utrecht weer op gang te brengen. Deze wist partijen op 'den 28 October' bijeen te brengen te Huissen, waar de gezanten van de Gelderse vorst te kennen gaven dat hertog Karel van Gelder alle bezette steden, sloten en plaatsen weer aan de kerk van Utrecht zou teruggeven en bovendien voor hem en zijn erfgenamen zou beloven nimmermeer aanspraak te zullen maken op deze bezittingen, op voorwaarde, dat de Utrechtse bisschop 'den soone van Lunenburg', die circa 22 jaar oud was, of 'sijnen bastertsoone Carel' (kennelijk een onwettig kind van de Gelderse hertog), die circa 20 levensjaren telde en woonachtig was bij de bisschop van Trier, wilde aanstellen tot coadjutor (medehelper van de bisschop). De Staten aan beide zijden van de IJssel zouden deze hulpbisschop eed van trouw moeten doen en in de toekomst geen nieuwe bisschop mogen kiezen zonder toestemming en advies van de Gelderse hertog, 'die de kercke van Utrecht van (tegen) die Hollanders sall beschermen'.

De gezanten van de bisschop zowel als de gedeputeerden van Overijssel gaven te kennen, dat het hun onmogelijk was om op dit voorstel in te gaan.

Toen de Gelderse hertog daarop de vijandelijkheden hervatte, voornamelijk in het Nedersticht, droeg bisschop Hendrik van Beieren 'den 15 November ao. 1527' het wereldlijk zwaard over aan Karel de Vijfde, heer der Nederlanden, koning van Spanje alsmede keizer van het Duitse Rijk en in deze laatste hoedanigheid tevens leenheer van de Utrechtse bisschop.

Daags daarna nam de Gelderse hertog bij verrassing de stad Renen in en vervolgens de sloten Ter Horst (bisschoppelijk kasteel ten N. van Rhenen), Leuendaal (voorm. Huis Levendaal ten O. van Rhenen), Amerongen, Ten Hamme (Huis ten Ham, ten W. van Utrecht), Doorn, Schonauwen (voorm. burcht ten Z. van Utrecht) en het huis Nerdin, zodat hij alle steden en versterkte plaatsen van het Nedersticht in handen had, uitgezonderd Amersfoort en de bisschoppelijke uitwijkplaats Wijk bij Duurstede. In het Oversticht beheerste hij vrijwel het gehele Overijsselse platteland. De stad Kampen hield hij in bedwang met de Coeburg en de versterkte plaatsen Wilsum en Genemuiden, terwijl hij de stad Zwolle bedreigde met Hasselt, Zwartsluis en het Huis Rechteren bij Dalfsen. Deventer hield hij onder controle met de blokhuizen 'Altena' en 'de Morgenster' (ook genoemd 'Kijk in de Pot').

OVERIJSSSEL ONDERHANDELT MET ROOMS KEIZER KAREL V

„Diewijle nu geheel Overijssel, ridderschap en steden mit die gemeene ingesetenen in soodanige last waren, ende sich mit dragelike middelen mit den hartog van Gelder niet konden verdragen, sijn sijn mit malckanderen gesloten, dat sijn bij goeden tractate ende dragelike middelen onder keiser Carel die vijfde als hartog van Brabant ende grave van Holland wolden gaen, bij alsoo, dat die paus van Rome, die keiser, als keiser, ende dat rijck, ende die bisschop van Utrecht daerin solden bewilligen ende haer van den eed, daer sijn hem mede waren verplichtet, solden ontslaen. Tot welcken ende hebben sijn uit elke stat — Deventer, Campen en Swolle — enen secretarium gevoegt, die tot Schoonhoven in Holland souden reisen, alwaer op die tijt bij malckanderen waren die gesanten van den keiser ende den bisschop van Utrecht, die oock mit malckanderen tracteerden over de translatie (overdracht) des bisdoms.”

Genoemde secretarissen arriveerden 'opten 18 November' (1527) te Schoonhoven, waar zij de gezanten van de keizer en van de bisschop op de hoogte stelden van hun missie. Bij die gelegenheid werd tevens een verhoordag te Kampen vastgesteld. Alvorens deze plaats vond, hebben de Drie Steden 'op den elfden December' en volgende dagen nog een vergeefse poging gedaan om door belegering van 'hartog Carels veste tot Wilssem' (Wilsum) de Geldersen aldaar te verdrijven en de toevoer van levensmiddelen naar Deventer en Zwolle mogelijk te maken.

„Op Kers[t]avond int leste van dit jaer sijn binnen Campen als ambassaten van keiserlike majesteit gekomen graef Floris van Buren ende Eg-

mont [286], Mr. Geert Mulert, Joost Sasbolt, Mr. Peter van S. Peter; van des bisschops wegen Dr. Wolf van Assenstein, des bisschops stadtholder en canceler, ende Dr. Philips Borghart, ende die gedeputeerden van ridderschap ende steden van Overijssel, om, soo sijn waren besloten nodelshalven, mit guden vrien wille ende mit een goed contract onder den keiser als hartog van Brabant ende grave van Holland sich te begeven, om te sien of sijn sich in die condition ende articulen konden verdragen. Die van Overijssel hadden geerne onder eenen bisschop gebleven ende den keiser op soodane condition aangenomen, dat hij macht solde hebben gehat denselven bisschop te nomineren ende te setten; waertoe die gesanten niet wolden verstaen ende seiden, dat des keisers enkelike meinonge was sich mit die lande van Overijssel int kleinne noch int grote te willen bekroenen, ten waer sake sijn hem als haren soeverainen erfhere als hartog van Brabant ende grave van Holland pure ende simpliciter (louter en alleen) voer hem, sijn erfgenamen ende nakomelingen, ende voer haer ende haren erfgenamen wilden annemen, waarop die ridderschap ende steden elck haer beraet, ellick mit de sijne hebben genomen.”

In het begin van het jaar 1528 hebben de Deventenaren het Huis te Diepenheim belegerd, *„t welck mil sterk garnisoen van de Gelderschen beset was.”* Waarschijnlijk was het Deventer te doen om de scheepvaart op de Schipbeek mogelijk te maken ten behoeve van de voedsel- en grondstoffenvoorziening en de aanvoer van materialen; [zie 'Scheepvaart rondom Goor' in Twentse Post van febr. 1973].

„De Gouverneur van deselve plaetse (Diepenheim), uitgeroepen sijnde om te parlementeeren ende gekomen sijnde bij de Stichtsen, als hij na geen accoort wolde luisteren, maar seer trots haer antwoorde, worde int leger vast gehouden, waarop de Stichtsen mit geschut, daer sijn weinig voordeels mede deden, ende anders sijn angevallen, om mit gewelt mit rijseboschen ende twijg de grafte, die seer diepe was, te vulen, daerop sijn die ledders an de wal brochten, maer de Gelderschen schoten van de bolwerken soo geweldig op de Stichtsen, dat sijn mit groot verlies daer van mosten wijcken, welcke hebben ende sijn na huis getrocken, diewijle oock dit beleg door het harde weder ende de gelegenheit van de plaetse groot ongemack voor de beleggers solde gegeven hebben.”

'Opten tweden Januarij ao. 1528' brachten de gedeputeerden van Kampen verslag uit aan Schepenen en Raad van deze stad over de condities van een verdrag met de keizer. Op hun beurt hebben Schepenen en Raad de Gemeenslieden van Kampen ingelicht en 'opten 3 Januarij' ook 'die schutterije van die stad Campen', met het verzoek, zich 'rijpelijk en erenstlick' te beraden op de punten en artikelen, waarop zij de keizer wilden aannemen als hun erfheer.

Toen de hertog van Gelder vernam, dat de Overijsselaars met de Bourgondiërs in onderhandeling waren, beval hij de magistraat van Zutphen zich ten eerste in te spannen om de steden Deventer, Kampen en Zwolle een verdrag met het Bourgondische Huis af te raden. *„Soo hebben die van Zutphen an die voirseide steden privaetelick geschreven ende seer misraden denselven handel ende gewaerschouwt, ende hebben denselven vanwegen die hartog van Gelder veel schone dingen beloofd ende vele reden ende exempen bijgebracht, dat het haer in genen dele solde geraden wesen sich onder dat Burgondischen huys te begeven, maer hieran hebben d[i]e van Overijssel sich niet laten gelegen sijn, als die de grote beloften van den hartog van Gelder well gewoon waren ende wilden evenwel mit haren handel voortvaren,”* [287].

OVERIJSSSEL ONDER DE KEIZER

'Opten 7 Januarij 1528' kwamen de keizerlijke gezanten alsook de gedeputeerden van ridderschap en steden opnieuw te Kampen bijeen en sloten 'mit vollen beraet' een overeenkomst, waarbij de Overijsselaars *„den keiser voer hem, sijn erven ende nakomelingen voir haer ende haren erven als hartog van Brabant ende grave van Holland, nae luit den tractaet daervan gemaect, hebben aangenomen.”*

De oprichters van dit verdrag alsmede enkele artikelen daaruit volgen hierna:

△ *„Inn manieren hierna beschreven sijn geaccordeert die Edele ende Wegeboren Floris van Egmont, grave tho Buren ende Leerdam, heer tho IJsselstein, capt. generaal der K. Mts. in Sijne Mt. landen, H. Georgen Schenck, vrijheer tho Toutenburg, stadtholder der K. Mt. in Vrieslant, Mr. Geert Mulert, raet ende meester van de requesten in den Secreten ende Hogen Raedt der K. Mt., H. Joost van Sasbout, raet, Mr. Peter van S. Peter, secret. ordinarius in Holland uit name ende van wegen K. Mt.; mit Johan Mulert, rentmeister van Salland; Borchert van Westerholte, Dr[ost] toe Vollenhove; Lubbert Mullert, schulte tho Hasselt, opperste bevelhebber tot Geelmuiden [Genemuiden]; Johan Stellingck, castellein in de Cuinre; vanwegen de ridderschap Gerrit Krijst, Hendrick Plaetman, raetsluden; Henricus ter Spille, secretaris der stad Deventer; Lubbert van Hattum, Gheert Borghersen, Johan van der Vecht, Tijmen van der Venne, raetsluden; Johan Breda, secretaris der stad Campen; Johan van Herwarden, raetsman; Wernerus Pufflinck, secretaris der stad Swolle; gedeputeerden der drie steden, allen te samen vanwegen der gemene ridderschap, landen en steden van Overijssel.”*

△ *Ridderschap, steden en landen van Overijssel zouden blijven bij hun land-, stads-, leen- en dijkrechten evenals bij hun overige privileges. Ingeval het onderhavige verdrag de goedkeuring vereiste van het hoofd der kerk, zou 'approbatie van onsen Heiligen Vader den paus' verkregen moeten worden. De landen van Overijssel (bedoeld zijn de kwartieren van het Oversticht, waaronder Drente met Groningen) zouden weer moeten worden verenigd en in het bezit worden gesteld van alles, wat daar oudtijds toebehoorde. De keizer als heer en vorst van Overijssel zou de oorlog tegen 'den here van Gelder' zonder uitstel opnemen en voortzetten totdat de oude toestand zou zijn hersteld. Ook zouden 'enige dorpen uit den lande van Gelre an den Stichte gekeert ende gevoegt worden'; [288]. Volgen voorts bepalingen betreffende oorlogslasten, schulden, bescherming van lijf en goed, muntstelsel, uitvoer van turf, e.a.*

'Int selve jaer op avont Pontiani' [14 Januarij] sijn de gemeente binnen Deventer die articulen des avergancks voorgelesen ende van haer geapprobeert.'

'Den 12 Februarij' ontsloeg de bisschop van Utrecht de Overijsselaars van de aan hem gedane eed, 'haer vrijstellende over te gaen in eedt van keiser Carel als hartog van Brabant en grave van Holland.'

'Die ratificatie van het gemaecte accoort tussen den keiser ende die van Overijssel is geschiet binnen Mechelen, den 21 Februarij ao. 1527 „secundum anni computationem brabantica,” d.i. „volgens de jaerstijl in Brabant gebruikelijk”; [Na den gemenen gebruijk ist int jaer 1528 geschiet; Nagge, H.v.O., dl. II, blz. 118].

„Den 14 Martij. Jan van Burchorst, Dirck van Keppel, Reinolt van Coeverden, Otto van Rutenberg, Wolter Splinter ende Harmen Grubbe, van de ridderschap der landen Sallant en Twente, binnen Deventer sijnde vergadert, hebben gevolmechtigt — vermits de gemene ridderschap allenthalven verstroet was — mit generael en speciaal bevel Geert van Langen, drost van Sallant, Johan Mulert, rentmeister van Sallant, Jan van IJsselmuden, Jan van Twickelo, drost van Twente, Sweer Schelen, Bevert van Tije ende Wolter van Coeverden, dat deselve uit haren name hulde ende eedt an den keiser in handen van Georg Schenck doen solden binnen Campen,” [289].

„Den 18 Martij hebben de van Twente als Jan van Beveren, deken, en Harmen Wijtrock, canonick der kercke Plechelmi tot Oldenseel, vanwege het capittel, H. Johan Mijcke, vanwege het Duitse huis tho Ootmersen, Frederick, Adriaen ende Harmen van Twicklo, gebroeders, Reint van Coeverden Johans soon, Berent ende Claes van Bevervoorde, gebroeders, Roelof van Schreven, Lambert van Rhede, richter tot Oldenseel, mit de burgemeesteren van Oldenseel, Ootmersen, Enschede, Delden en Goor vergaderinge tot Oldenseel geholden, geconsenteert ende belieft int annemen van den keiser volgens den opgerichten tractaet, ende schreven an den stadholder Schenck, versoekende onderholdinge van haer privilegien, lantbrieven en gewoonten voer geestelicke en wereltlicke ingesetenen v. Twente.”

‘Den 21 Martij’ hebben de afgevaardigden van ridderschap en steden van Overijssel te Kampen de eed van trouw aan de keizer gezworen; [290].

VERDRIJVING VAN DE GELDERSEN

In de maand maart van het jaar 1528, waarin Overijssel zich onder keizer Karel V had begeven, begonnen de Bourgondische troepen, gesteund door de Overijsselaars, met de verdrijving van de Geldersen uit hun Overijsselse steunpunten.

‘Opten 3 Martij’ kwam Georg Schenck, vrijheer van Tautenburg, stadhouder van de keizer in Friesland en Overijssel, met 300 soldaten in de stad Kampen en trok daarna op naar de nabijgelegen ‘Coeburg’.

‘Opten 9 Martij’ slaagde hij er in om — met hulp van de burgers van Kampen — de Geldersen uit genoemd bolwerk te verdrijven.

De Geldersen op ‘dat blochuis’ te Wilsum, die de nederlaag van hun makkers op ‘de Coeburg’ met eigen ogen hadden kunnen volgen, staken nun versterking in brand en namen de benen; [291].

Op 26 maart werd het beleg geslagen voor ‘die Swarte Sluis’, waarna de Geldersen de schans overgaven behoudens lijf en goed; [292].

De krijgslieden van de Gelderse hertog in de stad Hasselt volgden dit voorbeeld nadat Georg Schenck een grote bres in de stadsmuren had laten schieten. Een poging van de Gelderse bevelhebber Maarten van Rossum om de stad met een legermacht ter sterkte van 400 paarden en 3000 soldaten te ontzetten, kwam te laat, omdat het Gelderse garnizoen te Hasselt de stad reeds had opgegeven en al gijzelaars in Schenck’s handen had gesteld. Daarna wist de stadhouder ook Genemuiden terug te winnen; [293].

Met name de Gelderse stad Hattem vormde nu nog een direkte bedreiging van de veiligheid van de IJsselsteden. ‘Des Donderdaegs na Pinxteren ao. 1528’ trok heer Floris van Egmond, graaf van Egmond [zie voetnoot 286] met 2000 soldaten door de Veluwe naar het nabij Hattem gelegen nonnenklooster ‘Clarenwater’, alwaar ook stadhouder Georg Schenck verscheen met zijn gedeeltelijk uit Friezen bestaande legermacht.

„Sijn opten 3 Junij voor Hattum getogen ende hebben die stadt mit twee leger belegt, ende hebben daervoor 6 grote serpmussers laten oprichten, die uit Hollant gekomen waren mit meer ander swaer canon, waarmede sij die stadt seer hebben beschten.”

De eerste stormloop op Hattem, ‘S. Odulphidagh 11 Junij’, mislukte, omdat de bres in de stadsmuur te smal was en door de Geldersen met haastig opgeworpen wallen was gedicht. Onder de vele gesneuvelde van Bourgondische zijde waren in deze stormloop ondermeer ‘n broer van Georg Schenck (teweten Ernst Schenck) en de drost van Salland (Geert van Langen) dood gebleven. Laatstgenoemde was niet gekomen om te bestormen, maar samen met enkele anderen door Ridderchap en Steden van Overijssel naar het strijdperk gezonden om de Bourgondiërs met adviezen bij te staan. Toen echter Willem Schenck, eveneens een broer van de stadhouder, aan de Sallandse drost had gevraagd of hij de stad niet mede wilde bestormen en Geert van Langen daarop had geantwoord: „neen, ick ben daer niet bescheiden” („ik heb daartoe geen opdracht”), daagde Willem Schenck de drost uit met de opmerking: „ja, dat is een goede excuse, maer gij sijt daer te bloode toe”. Geert van Langen nam deze uitlating hoog op, in de mening, dat zijn eer op het spel stond. Hij liet terstond zijn harnas halen en stelde zich op onder de stormlopers, wat nie-

mand hem uit het hoofd kon praten. Zo was hij een van de eersten die de stad aanvielen, waarbij hij dodelijk werd gewond. De volgende dag ving men opnieuw aan met de beschieting van de stad. Maar nog voordat men toekwam aan een tweede stormloop, gaven de Geldersen te Hattem zich over aan de belegeraars.

Toen kort daarop een Bourgondse ruiterafdeling, die nog bij de stad Hattem was blijven liggen, aangelokt door het mooie weer een uitstapje maakte op de Veluwe, berichtte een Gelderse spion aan zijn makkers in het blokhuis ‘Altena’ voor Deventer, dat de vijand in aantocht was. Hals over kop verlieten deze Geldersen daarop hun vesting, gevolgd door hun makkers in het blokhuis ‘die Morgensterre’; („dit jort was gelegen op die IJssel, een weinig beneden Deventer nae Campen uit, hetwelcke, omdattet soo dichte onder Deventer lagh, gemeenlick ‘Kijck in de Pot’ worde genoemt”). De Deventenaren vielen onmiddellijk uit, plunderden ‘Altena’ en wierpen het blokhuis in enkele uren tegen de grond. Daarna trokken zij naar ‘die Morgensterre’ en sloopten het fort, dat uit steen en metselwerk was opgetrokken en sterker was dan het vorige blokhuis. „Het steenwerck van dese huizen hebben die van Deventer binnen haer stadt mit deselve furie gebracht ende kort daerna haer Wage daervan getimmerd, ende tot geheugenisse van dese sake hebben sij in uitgehouwen steenen daerom doen setten een morgensterre ende een hooft, dat in een pot kijckt.”

Terzelfder tijd hebben de Geldersen het Huis te Wilp (onder Deventer) alsmede het lager aan de IJssel gelegen Huis Nijenbeeck (bij Voorst) verbrand en verlaten.

„Alsoo is die hartog van Gelder uit het besit van Overijssel verdreven ende all sijn voorgaende victorien sijn op korte tijt te niete gelopen, soo dat hij nu voir sijn eigen erflanden moste sorgen, daer hem alrede Hattum was afgemen;” [294].

HET NEDERSTICHT ONDER DE KEIZER

„Den 2 Julij heeft heer Hendrick van Beijeren (bisschop v. Utr.; red.) door sijn volck die stadt van Utert overvallen ende weder ingenomen (—). Hierna is de stadt Utrecht ende het gehele Nedersticht onder die gehoorsaemheit van den keiser getreden als haren erfhere, nadien hartog Henrick (bisschop v. Utr.) haer van den eedt an hem gedaen, hadde ontslagen, als hij dat bisdoo 5 jaren mit grote moeyte hadde beseten, ende is hierna bisschop van Worms geworden;” [295].

„Ende opdat men in toekomende tijden mochte weten die oorsaecke van die veranderinge van dat bisdoo, soo gaf hij (bisschop Hendrick van Beieren) eenen brief uit, waarmede hij die oorsaecke verhaelde, welcken brief hij int Duits hadde geschreven, die ick — aldus de kroniekschrijver — niet hebbe gesien, dan getroffen int Latijn, waarvan ick die sinn hier wil verhalen, hoe hij dat bisdoo heeft overgegeven, ende luit als volgt:

‘Wij, Henrick van Beijeren, bisschop van Utrecht, doen kont allen dengeen, die namaels desen brief sullen sien ofte horen lesen, woe dat hartog Carel van Gelder onse voorsaten bischoppen van Utrecht mit grote, swaere oorlogen heeft overvallen sonder eenige redellicke oorsaecke, bijzonder bisschop Frederick van Baden, bij welckers tijden sonder ontsagter vede (zonder aangezegde oorlog) in tijden van vrede die stadt van Oldenseel int landt van Overijssel heeft ingenomen mit verraet, ende heeft daer binnen een grote moort gedaen, in welcken oorlog hij dat landt van Overijssel heeft overtogen mit roof unde brant ende dat lant in brandschat gebracht, die ingesetenen uit dat lant gejaecht ende haer dat hare genomen. Dit oorlog ende ellende heeft soo lange geduert, dat die bisschop hem die stadt mit groot geweld ende mit grote kosten weder heeft gewonnen ende an dat Sticht van Utrecht gebracht. Naе bisschop Frederick van Baden is Philips van Burgondien bisschop van Utrecht geworden, dien ick bin int bisdoo gevolgt. Die voorseide vorst heeft denselven Swolle afhandig gemaect, ende heeft daer beneven dat slot ende die stadt Coevorden, Diepenheim, de Drente, dat huis Laghe ende meer andere vesten ingenomen int landt van Overijssel, mit grote schade ende belastinge van die ingesetenen der voorseide landen ende steden. Dit oorlog heeft soo bitterlick hent tot de doodt van bisschop Philips van Burgondien geduert. Als ick nu in plaetse van den afgestorven bisschop was gestelt, hebbe ick dat land

van Overijssel vol onheils ontvangen, vol van alle beroertenissen van roven ende branden, dit is dat beginn van die tragadie mijnes bisdooms geweest; soo hebbe ick terstont om dat lant ende onderdanen van Overijssel uit hare lasten te verlossen, mitten hartog van Gelder door den aertsbisshop van Trijer om vrede luten handelen ende hebbe mit hem vrede gemaect, ende sijn mit hem in die vrede overkomen, dat ick hem 50000 gl. voor die vijf vleecke Enschede, Laghe, Rechteren ende Geelmuden solde geven, in welcke vorwerden van de vrede opentlicken was bedongen, dat de vorst van Gelder die stat ende slott Coeverden mit de Drente, ende die stadt mit dat huis Diepenheim solde behouden soo lange hij leefde, mit vorwerden ende condition, soo hij sonder lijfserven storve, solden dieselve weder an die kercke van Utrecht komen ende sooveer hij rechte geboorte naliет, soo solde men hem soo vele dui-sent gl. geven, ende soo hij geen echte geboorte naliет, soo solde het weder an die kercke van Utrecht komen.

Hierop hadden wij sonder alle twijfel gemeent, dat wij een ewige, vasten vrede met den hartog van Gelder gehadt solden hebben, dan hoe grotelicks onse hope ons heeft gefeilt, dat heeft terstont die tijt geopenbaert boven den eedt van die onverbrekelicke wapenen ende van sijn gewonelicke vrede, als hij sich niet langer van de konsten heeft konnen onthouden, heeft hij niet langer kunnen rusten, ende dat niet uit eenige rechtmatige oorsake, oock sonder eenig toesegeen van eenig oorlog, waarmede hij dat gemeene recht van alle minschen heeft te buiten gegaan ende heeft weder mit al-sulcke konstenaers die mit heimelick bedrog waren onderwesen, in dat jaer 1527 die stadt Utrecht ingenomen, ende voort daarna int land van Overijssel die stadt Hasselt ende meer andere sloten ende vesten aldaer, ende heeft dat lant van Overijssel overtogen ende grote schade gedaen, ende heeft weder een niuw oorlog angenommen; door dese dingen bin ick in de uterste ellende ende gevaer gekomen ende bin ten lesten daertoe genodigt geworden, dat ick keiser Carel de vijfte om hulpe ende bijstant tegen den hartog van Gelder moste bidden, mit welckers goed ende grote onkosten bin ick in dat oorlog geholpen, ende hebbe veerder van den vorst van Gelder die steden ende sloten in den lande van Overijssel, die hij in hadde, weder ingenomen, ende dat door de hulpe Godes; waeromme onse onderdanen, land ende steden van dat lant van Overijssel door dat oorlog, dat sij lest mit den hartog van Gelder hebben gevoert, sijn in sulcke benauwtheit, last ende lijden gekomen, dat se dat oorlog niet langer konden voeren noch den hartog wederstant doen, sijn daeromme die ridderschap ende steden van dat voorseide lant bij den anderen gekomen ende sijn eenpaerlick overgekomen ende gesloten — alsoo sij geen moet en hadden sich mit haer goet tegen den hartog van Gelder te verweren — dat se sich onder dat geweld van die Burgondschen als hartogen van Brabant ende graven van Holland wolden begeven, ende nemen an keiser Carel voer hem ende sijn erfgenamen, soo veer hij se wolde ontvangen ende haer voer den hartog van Gelder ende sijn geweld wilde beschermen, dat se alsoo mit malckanderen hebben besloten ende overgegeven, op vorwerden ende conditie sooveer ick daer dan in wolde bewilligen ende datselve bekrachtigen. Ansiende dan die welvaert ende saligheit van de landen, steden ende inwooners van dat lant van Overijssel, hebbe ick daerin bewilligt, opdat se niet in die handen van de vijanden solden komen. Soo ‘t dan niet konde geschieden, dat ick die stadt van Utrecht, steden, sloten ende vesten ingesetenen, mijn ondersaten, mit mijn goet, renten ende opkomsten van dat overvallen der vijanden conde beschermen — dat wij wel mit groot perijckul hebben versocht — noch mijn opkomsten, noch van die steden van Overijssel, noch mitter kerckengoederen hebbe konnen doen; dan datselve is allene geschiet op die kosten van Keis. Mt. welckers weldaden niet en sijn te verdienen, die eere, gratie en alle dat goet, dat hij mij ende de kercke in dese periculose tijden bewesen, kan men niet vergelden; opdat ick niet al te seer die opkomsten van die steden alte klein maecke, ende soo ick beklage om rechtveerdige saecken, over die onvermogenheit van die steden, soo ons onmogelick is alsulcken groten somma van pennongen in het oorlog verschoten ons te betalen; wij willen daeromme alle int gemein Sijn Majesteit mit alle onse macht, soo vele ons ummer mogelick is, weder danckbaer wesen, bijzonder in die landen, steden, ondersaten, dat volck ende menschen van die kercke van Utrecht ende alle geestelicke ende wereltlicke luden van wegen ende in toekomende

tijden van dat geweld, onrecht ende verdruckinge wil wreecken, opdat die relligie van onse landt niet en vergae, dan dat die in sulken staet, als sij tot dese tijt is geweest, in grote glorie ende vrouwde mach bewaert worden.

Dit bij mij selfs in mijn harte overleggende, soo hebbe ick mij mit die gemene staten beraden, welcke beraetslaginge niet in dat collegie van de staten is geschiet, dan allene bij sonderlinge luden, die in onsen raedt waren, op welckers raedt ende bevel dat wij ons wel ende genoegsaem bedacht hadden; uit welckers autoriteit ende voor mij selven ende oock uit macht van alle mijne navolgers bisschoppen van Utrecht die stadt van Utrecht ende alle steden, sloten, vesten van dat gantse landt mit haer toebehoor, alle gerechtigheden, opkomsten, landen, kampen, bergen, bosschen, stroomen ende die gantse provincie, soo vele die wereltlicke jurisdictie angaet ende hare gerechtighet, keiser Carel de vijfte ende sijnе erfgenamen als hartogen van Brabant ende graven van Holland, geve ick deselve over, allene die die wereltlicke jurisdictie sijn onderworpen om te gebruiken; waeromme die steden, sloten, oversten ende onderdanen, soowell adel als onadel — soo vele als dat wereltsche gebiet aengaet — die ons mit eede sijn verbonden, die verlate ick van den eedt, die sij mij hebben gedaen, mit vorwaarden ende konditien, dat se keiser Carel die vijfte van dien naem sullen sweren als hartog van Brabant ende grave van Holland, ende wij geven den die possessie van dat bisdom int afwesen van Sijn Majesteit in handen van den grave van Hoogstraten, Anthonij van Lalein, daertoe van Keiserlicke Majesteit tot Utrecht gesonden, na luit segel ende brieven hem binnen Mechelen gegeven ende mit sijn teicken daerop gedrukt, in dato den 8 September in dit jaer etc. Ende op die volde van desen brief was geschreven Laurentius Dobelonis, die datum van desen brief was opten 18 October;” [296].

Uit de tekst maken we op dat bisschop Hendrik v. Beieren de voormelde brief heeft geschreven circa drie en halve maand na de herovering van de stad Utrecht op de Geldersen in ‘t jaar 1528. Zijn bezorgdheid ‘opdat die relligie van onse landt niet en vergae’, gold behalve ‘gewelt, onrecht ende verdruckinge’ wellicht ook ‘de nieuwe leer’ van Maarten Luther, die op 31 oktober 1517 zijn 95 stellingen aanplakte aan de slotkerk van Wittenberg en vervolgens — nadat hij in 1520 de kerkelijke banbul had verbrand — door de Rijksdag te Worms onder Karel V in 1521 met de rijksban was geslagen. De geschriften van Luther waren al spoedig na zijn breuk met de Romana (de r.k. kerk) doorgedrongen tot in onze streken. Zo schrijft de prior van het voormalige St. Antoniusklooster te Albergen (Nrd. Twente) in zijn dagboek: „Ook is in het huidige jaar opgestaan een zekere Doctor genaamd Mart. Luterus, die bijna geheel het land in beroering heeft gebracht met zijn geschriften. Sommigen houden hem voor een katholieke en roemen zijn geschriften, anderen beschouwen hem als een ketter en veroordelen zijn werken. Wat daarvan tenslotte het resultaat zal zijn, weet ik niet, maar hij schrijft goed;” [naar een Latijnse tekst bij Nagge, Hist. v. Or., dl. I, blz. 425 e.v.]. In 1523 komt de prior hierop terug en tekent dan aan, dat er in Brabant aanhangers van Luther worden vervolgd en tot de brandstapel veroordeeld. „Ik”, gaat hij dan verder, „durf geen ongunstig oordeel over hem uit te spreken, daar Luther, naar de mening van vele brave mannen, vele bewijzen van een waar geloof gegeven heeft, en laat derhalve het oordeel over aan de Goddelijke gerechtigheid. Ik verzoek de lezer echter voor hem te bidden, opdat de Allerhoogste hem mag doen terugkeren, als hij dwaalt, maar hem, ingeval hij de waarheid leert en schrijft, tot nut van velen mag beschermen tegen onrechtvaardige en smadelijke laster;” [naar een vertaling van G. J. M. Kuiper, Huis en klooster St. Antonius te Albergen, (1959) blz. 103 e.v., op welke plaats tevens de opmerking: ‘Van een openlijke overgang van Alberger kloosterlingen tot de herv. godsdienst is nergens sprake.’].

Toen bisschop Hendrik van Beieren de wereltlijke rechtsmacht van ‘dat Sticht van Utert an beijde sijden der IJssel’ aan keizer Karel V had overgedragen, werd in zijn plaats door paus Clemens VII op de Utrechtse bisschopsstoel benoemd de in 1523 tot kardinaal verheven prelaat Willem Enckevoord (geb. 1464 te Mierlo in N. Brabant en bisschop van Toriana in Spanje, van welk bisdom de uit Utrecht geboortige paus Adrianus bisschop was geweest vooraleer hij gekozen werd tot paus in 1522). Genoemde Enckevoord liet het Utrechtse bisdom besturen door

zijn gevolmachtigde Jacob Wittigen. „Voer hem plachten die bisschoppen dat bisdom persoonlijk te bedienen moeten, soo zij self persoonlijk op de hoge rechtbanken ende clarongen int landt van Overijssel mosten wesen; dan daer hadden se nu niet mede te doen. (—) Bij dat bisdom Utert bleef niet bij dan de geestelijke jurisdictie, die stad mit dat slott Wijk toe Duijrsteden mit ettelicke duysent gl. jaerlijx ende dat Bisschopshoff binnen Utert; alle de andere landen ende luyden mit alle de steden en vesten van dat Nederen Oversticht, Overijssel, quamen erflick op keiser Carel 5 als hartog van Brabant ende graef van Holland.”

Laatstgenoemde zond Herman Slachhekke (naderhand door de keizer aangesteld tot aartsdiaken of proost van Deventer) naar Rome om van de paus bevestiging te verkrijgen van de nieuwe toestand. Paus Clemens, die in Rome op de 6e mei 1527 de verschrikkelijke Sacco di Roma van keizer Karel's troepen had ondervonden, en zich zelf derhalve in de moeilijkste omstandigheden bevond, wist niet beter te doen dan de overeenkomst goed te keuren bij de *Bulla Clementis Romani Pontificis / Carolus V. Imp. Romanorum / Dominus Transilvaniae / Wilhelmus Enkevoord Ep. Traject. 59. / Georg Schenck Praefectus I. Transilvaniae;* [297].

GELDER OP DE KNEIËN

Onder rooms keizer Karel V ging Twente een nieuw tijdvak van haar geschiedenis in. Het Sticht Utrecht, waarvan Twente gedurende circa vijf eeuwen deel had uitgemaakt, hield in 1528 op te bestaan als zelfstandige staat. Van nu af aan vormde dit gebied een deel van de Bourgondische Nederlanden.

'Opten 6 November ao. 1528' sloot hertog Karel van Gelder vrede met de keizer (Tractaat van Gorkum), waarbij werd overeengekomen dat de stad Groningen, de vesting Coevorden met geheel Drente alsmede de burcht Diepenheim in handen van de Gelderse hertog zouden blijven zolang hij leefde.

Ridderschap en Steden van Overijssel waren met deze voorwaarden niet tevreden, aangezien zij de keizer als heer van Overijssel hadden aangenomen onder voorwaarde, dat deze de landen van het Oversticht zou herenigen en de hertog van Gelder daaruit verdrijven. „Die stad van Groningen, Coevorden mit die gehele Drente en Diepenheim mosten altijd den 4. penninck van schattongen, beden en andere lasten van Overijssel dragen.” Het feit, dat noch de steden van Utrecht, noch die van Overijssel, een copie hadden ontvangen van de te Gorkum gesloten Vrede, werd gezien als een poging, de vredesvoorwaarden te verheimelijken; [298].

Zijn ingekankerde haat tegen het huis van Oostenrijk, bracht Karel van Gelder er toe om de Gorkumse Vrede schandelijk te verbreken.

Nu ook hadden de Groningers meer dan genoeg van de Gelderse potentat en wendden zich tot keizer Karel V met het verzoek, hem als erfheer te mogen hulden op dezelfde condities als de landen van Overijssel. Op 8 juni 1536 nam keizerlijk stadhouder Georg Schenck, zonder tegenstand te ontmoeten, de stad Groningen met Ommelanden in bezit. Kort daarop heeft Georg Schenck Coevorden belegerd. Wegens gebrek aan medewerking van zijn leenmannen kon de Gelderse hertog de overgave van deze vesting niet verhinderen.

Vanuit Coevorden zond Georg Schenck een deel van zijn manschappen met enige stukken geschut naar het huis 'de Kinckhorst' bij Meppel, terwijl hij zelf met de overige soldaten en kanonnen naar de burcht Diepenheim trok. Beide huizen werden daarop door de Geldersen opgegeven; [299].

Op 11 jan. 1537 hield Georg Schenck (stadhouder van Overijssel, Friesland en Groningerland) in gezelschap van Frederick van Molen ('meister van de artillerij') en Antonius Brun ('trezorier van oorloge'), alle drie gezanten van de landsheer van Overijssel, keizer Karel V, een landdag met ridderschap en steden binnen Deventer, waarop ondermeer tegenwoordig waren Jan van Twickelo (drost van Twente) en Adriaan van Rede (maarschalk, heer van Saasveld en drost te Lage). Tot de taak van een maarschalk in tijden van oorlog behoorde ondermeer het aannemen van lansknachten; [300]. Mogelijk ging het gesprek mede over de onberekenbare hertog van Gelder. Niet lang daarna stak laatstgenoemde nog eenmaal zijn strijdlustige arm uit naar het zwaard om zich te wreken. In juni 1537 wierf hij, onder zekere voorwendselen, krijgsvolk in Westfalen, om een inval in Groningerland

of Overijssel te beproeven. Zijn aanslag op Harderwijk mislukte, en daarmee was alle hoop op vergelding voor hem vervlogen. Geen wettige kinderen nalatend, was het hem een onverdragelijk denkbeeld, dat zijn staten aan het huis van Oostenrijk versterven zouden. Om dat te voorkomen, stelde hij, op een landdag te Arnhem gehouden, de edelen en steden voor de Franse monarch tot hun heer aan te nemen. Dit plan vond allerwege afkeuring en weinigen waren tot de aanneming ervan te bewegen. Karel hield echter voet bij stuk en nu ontstond er een binnenlandse oorlog. Alleen de stad Arnhem bleef hem getrouw, doch de overige steden vielen hem af. Eindelijk inziende dat zijn pogingen geen gevolg zouden hebben, was hij genoodzaakt het hoofd in de schoot te leggen. Aangezien men hem nu wantrouwde, werd hij gedwongen aan de hertog van Kleef en Gullik de verdediging van het land op te dragen en diens zoon Willem, die door de Staten tot zijn opvolger was gekozen, onder de titel van beschermheer te erkennen; [301].

De 30ste juni 1538 deed de legendarische Geldersman te Arnhem voor goed zijn ogen dicht.

Willem van Gullik voornoemd, hertog van Gullik, Berg en Kleef en een verre verwant van Karel van Gelder, kon de ongelijke strijd niet volhouden toen keizer Karel V met zijn volle macht aanrukte. Hij moest in 1543 — bij het Verdrag van Venlo — Gelderland afstaan aan Karel V. Sinds 1543 behoorden Gelre en Zutphen tot de Bourgondisch/Habsburgse erflanden.

KANTTEKENING

Om de historische rol van Goor in het licht te stellen, hebben wij in onze *'Kroniek van Goor'* uitvoerig aandacht geschonken aan de geschiedenis van het Oversticht. Een geschiedenis die, merkwaaardig genoeg, op de basis- en middelbare scholen van Twente zogoed als niet aan bod komt. Eerst wanneer het tijdperk van Karel V en diens zoon Filips II zijn intrede doet, gaat voor het Oost-Nederlandse schoolkind iets dagen van een eigen volksgeschiedenis. Nationalistische tendensen schijnen hier ook nu nog door te werken in het geschiedenis-onderwijs, met voorbijgaan aan de rijkdom van de gewest-historie. Hoe dan ook: „Die van Overijssel hadden geerne onder eenen bisschop gebleven.” De combinatie 'vorst-bisschop' — voor talloze generaties een ideaalbeeld van rechtvaardig en barmhartig leiderschap — moest het na vijf eeuwen 'Sticht Utrecht' afleggen tegen niets ontziend en niet eerder verdoend krijgsgeweld. De nieuwe wereldlijke machthebbers gingen zich verregaand bemoeien met kerkelijke zaken. Het verzet tegen de vreemde overheersers, dat uitmondde in de Tachtigjarige Oorlog, trof daardoor mede het schip van de kerk. Het stadje Goor speelt bij deze ontwikkelingen geen uitzonderlijke rol. Derhalve beperken we ons in de volgende afleveringen van deze kroniek tot de lokale geschiedenis van Goor.

VOETNOTEN

- [280] W. Nagge, *Hist. v. Ov.*, dl. II, 3-5.
[281] id. Nagge, dl. II, blz. 33-35.
[282] id. Nagge, dl. II, blz. 40, 43, 48-49, 51-52, 55, 61, 65.
[283] id. Nagge, dl. II, blz. 65, 68-87.
[284] id. Nagge, dl. II, blz. 87-92.
[285] id. Nagge, dl. II, blz. 92-94.
[286] Floris van Buren (d.i.: Floris van Egmond, een achterneef van hertog Karel van Gelder. Laatstgenoemde was zeer verbitterd op Floris, die hem, Karel, menigmaal op eigen houtje bevocht. Dit was voor Floris een doodnormale zaak, omdat achterneef Karel de brutaliteit had aanspraken te doen gelden op Grave-Cuijk; [H.B.M. Essink, *Grave Cuijk tussen 1481 en 1543* (1973), blz. 26]).
[287] Nagge, *Hist. v. Ov.*, dl. II, 94-105.
[288] Latere wijzigingen in de grenzen tussen ondermeer Overijssel en Gelderland (veranderingen na de inlijving bij Frankrijk) zijn uitvoerig besproken door F. M. Hendriks: „De grenzen van Overijssel en van de Overijsselse gemeenten van 1807 (1811) - 1842;” [Versl. en Meded. Ov. R. & G., 75e stuk (1960)].
[289] Nagge, *Hist. v. Ov.*, dl. II, blz. 105-111.
[290] id. Nagge, dl. II, blz. 111-112 en blz. 120-122.
[291] id. Nagge, dl. II, blz. 112-116.
[292] id. Nagge, dl. II, blz. 119.
[293] id. Nagge, dl. II, blz. 124-125.
[294] id. Nagge, dl. II, blz. 125-128.
[295] id. Nagge, dl. II, blz. 129.
[296] id. Nagge, dl. II, blz. 131-136.
[297] id. Nagge, dl. II, blz. 136-138.
[298] id. Nagge, dl. II, blz. 129-130.
[299] id. Nagge, dl. II, blz. 152-153.
[300] id. Nagge, dl. II, blz. 154 en 163.
[301] A.J.v.d.Aa, *Biogr. Wrdb.* (1860) dl. 9, blz. 46 e.v.

UIT TWENTE'S VERLEDEN

De Twents-Gelderse Uitgeverij Witkam te Enschede heeft terecht gemeend, dat de historische studies van dr. G.J.M. Bartelink — gemaakt tijdens zijn leraarschap in Oldenzaal en handelend over de meest uiteenlopende onderwerpen betreffende Twente in vroeger tijd — dienden te worden gebundeld. Destijds werden deze bijdragen gepubliceerd in diverse kranten en tijdschriften, waardoor de betreffende artikelen reeds lang moeilijk bereikbaar waren. Juist om de nauwkeurige studies die er aan ten grondslag liggen, gepaard aan de grote leesbaarheid van deze opstellen, is een bundeling van deze geschiedkundige bijdragen zo waardevol en verantwoord.

De behandelde onderwerpen raken velerlei interessegebieden, om welke reden wij hier de volledige inhoudsopgave weergeven, zodat de lezer zelf kan nagaan of hierbij iets van zijn gading is. Daarbij zij opgemerkt dat de schrijver, die thans als wetenschappelijk medewerker verbonden is aan de Universiteit van Nijmegen, zijn stof op levendige wijze heeft verwerkt.

- 1) Oude Postwegen;
- 2) 100 jaar Spoorweg in Twente;
- 3) Tollen op Twentse wegen;
- 4) Twentse Handel anno 1800;
- 5) Rectoren van Latijnse scholen;
- 6) Oldenzaals Latijnse School;
- 7) Oldenzaalse Curatoren;
- 8) Ootmarsums Latijnse School;
- 9) Twentse Bovenmeesters;
- 10) De Plattelandsschool te Tilligte;
- 11) Het Markeboek van Hasselo;
- 12) Het Handschrift van von Raet in Rheda;
- 13) Een inscriptie van 1613;
- 14) Ootmarsumse Notulenboeken;
- 15) Het Markeboek van Groot en Klein Agelo;
- 16) Uit het Markeboek van Reutum en Haarle;
- 17) Ootmarsum's Stadstoren;
- 18) Over Twentse Orgels;
- 19) Oude Klokkenopschriften;
- 20) Op zoek naar Oude Liedereren;
- 21) Twentse en Westfaalse Volksliederen;
- 22) Boerendansen en Speellieden;
- 23) Een Kindelien so lovelik;
- 24) Het Sint Maartenslied in Twente;
- 25) Christus is opgestanden;
- 26) Het lied van de Pinksterbruid;
- 27) Sint Martini als betaaldag;
- 28) Kerkvervolgung in Twente;
- 29) Het Dagboek van Johannes van Lochem;
- 30) Pastor van den Bosch van Dene-kamp;
- 31) Pastoor Dames van Rossum;
- 32) Twentse plaatsnamen;
- 33) Dr. Hijszeler over opgravingen;
- 34) Zijn de Romeinen in Twente geweest?;
- 35) Romeinse vondsten in Twente;
- 36) Vloedbeeld als Dialect-auteur. [21.50]

HAVEZATEN VAN TWENTE

Op initiatief van Boekhandel Broekhuis BV te Hengelo (O.), in samenwerking met het Antiquariaat Gysbers & Van Loon te Arnhem, verscheen heden een ongewijzigde herdruk van Ter Kuile's „Geschiedkundige Aanteekeningen op de Havezaten van Twenthe”.

Dit bekende standaardwerk, dat tal van oorspronkelijke gegevens bevat over vijftienveertig Twentse edelmanshuizen (kastelen, havezaten en buitenplaatsen), vormt nog steeds de meest uitvoerige studie over de dienstgedelen in onze streek, hun zetelgoederen, leenopvolgers, bezittingen e.a.

Het spreekt vanzelf dat sedert 1911, het jaar waarin Ter Kuile deze studie het licht deed zien, veel nieuwe gegevens betreffende de edelmanshuizen en dienstmannen van Twente bekend zijn geworden. Voorts heeft het historisch onderzoek in de afgelopen halve eeuw een nauwkeuriger beeld opgeleverd betreffende de middeleeuwse samenleving en organisatie-vormen van Twente. De 'Inleiding', die mr. G. J. ter Kuile een halve eeuw geleden aan zijn boek meegaf, stemt dan ook niet overeen met de huidige stand van het onderzoek.

Aangezien zijn werk echter grotendeels steunt op oorspronkelijke gegevens uit Publicatiën, Resolutiën van Ridderschap en Steden van Overijssel, Justitiële protocollen, Rekeningen van het Drostambt Twenthe, Kerkelijke oorkonden en Stukken uit adellijke huisarchieven, heeft zijn studie een blijvende historische waarde. En deze rechtvaardigt ten volle de ongewijzigde heruitgave, waartoe Boekh. Broekhuis voornoemd het lofwaardige initiatief nam en waarmee opnieuw de mogelijkheid is geschapen in het bezit te komen van een kostbare documentatie, die — op haar terrein — als informatie-bron nog niet is overtroffen.

[Intekenpr. f 95.- / na 1 juni f 125.-.]

DE PENNEVOGEL

Studenten van de Rijksuniversiteit Groningen lieten onder deze titel een interregionale bundel moderne Nederlandsische gedichten en vertellingen het licht zien. Geïnteresseerden kunnen deze Gronings - N.W.-Overijssels - Stellingwerfs - Twentse ko-productie verkrijgen door f 1.50 te storten op giro 1709904 t.n.v. secr. Pennevogel, Oosterweg 41 - I te Groningen.

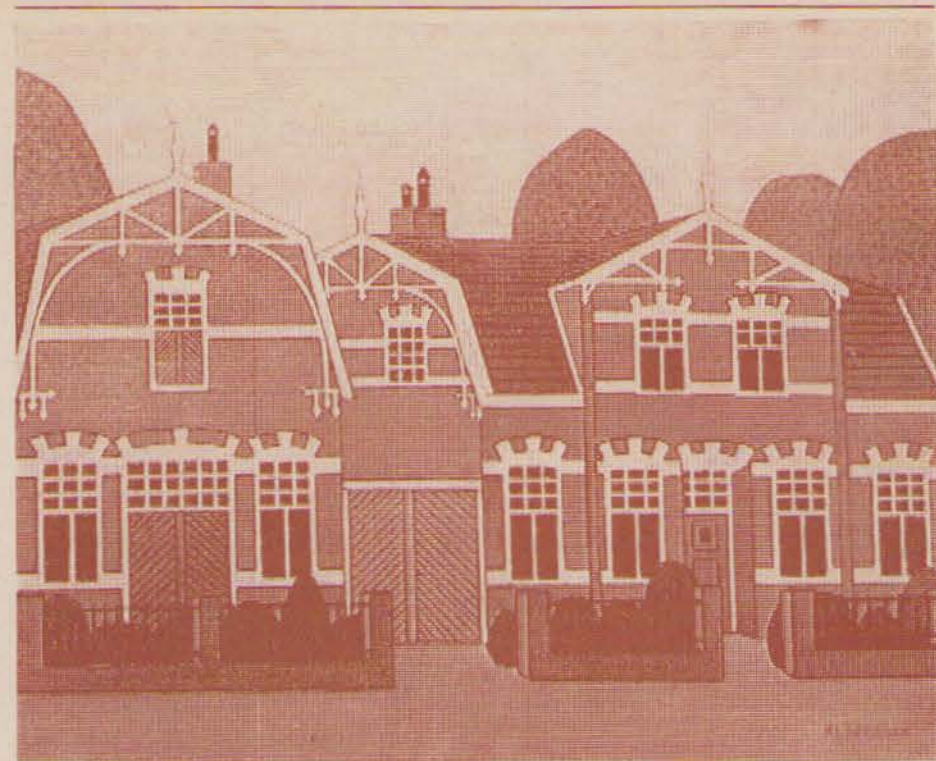

foto: W. v. Oostrom

BERNINK BEVRIJD

De Glanerbrugger kunstschilder Klaas Bernink (60), die tot aan zijn 52ste levensjaar als een klein tandwiel meedraaide in het raderwerk van het voormalige Enschedese textiel-imperium, is bevrijd van zijn fabriek-syndroom, opgelopen door tientallen jaren geestdodende arbeid temidden van ratelende machines, automatische stoplichten en seinpalen, bergen cokes, reuze-ketels en olietanks, trieste gebouwen en rommelige fabrieksterreinen; [zie TP van aug. 1966 en okt. '67].

Hij zegt: „Vroeger schilderde ik iets weg, nu schilder ik iets naar me toe.” Het nieuwe, waarvoor hij oog heeft gekregen en waarvan hij deze maand getuigenis aflegde in de expositie-hal van de Twentse Schouwburg te Enschede, wordt gevormd door 'de architectuur op menselijke schaal'. Niet de monsterachtige fabrieken en torenflats, maar de gebouwen en huizen die zijn

afgestemd op de menselijke verhoudingen, boeien thans zijn aandacht. Een ontwikkeling, die logisch aansluit op Bernink's verzet tegen een onmenselijke, monsterachtige schaalverdeling. Behalve de hierboven afgebeelde oude marechaussee-kazerne (thans politiebureau) te Glanerbrug, vereeuwigde Bernink in Enschede het oude Gem. Lyceum aan de C.F. Klarstraat (inmiddels afgebroken); enkele woonhuizen aan de Koningstraat (op de nominatie voor afbraak) en aan de Pijpenstraat, voorts huizen aan de Bolwerkstraat, Noor-

BEELDENE KUNST

derhagen en Stadsgravenstraat; Café 'de Tor' en Jacobus Parochiehuys aan de Walstraat; Gebouw 'de Faam' aan de Oldenzaalstraat; Klompenkerkje aan de Schipholtstraat; Menistenkerkje aan de Stadsgravenstraat; Zwem- en Badinrichting Van Heek (afgebroken); Villa's Kleijboer, 'Schuttersveld' en 'de Tol'; Jachthuis Wooldrikspark; Creatief Centrum en Textielmuseum.